

Szülőföldem

IV.

ÁTKELÉS AZ ARANYHÍDON

2.

Ahogy ketten maradunk Gáspárral, felnyitom a bőröndöt s odaadom neki a dohányt és a cigarettapapirost, amit ajándékba hoztam. Mint engemet a sok rügyes ágacska, őt is olyan megenyhültté és vidámmá teszi a dohány. Nem is csodálom, mert még apám idejéből tudom, hogy nagy bolydulás és állandó küzdelem volt folyton a dohány körül. Ezer szükség között, az anyám és a nagyanyám örökös semlegessége mellett kellett előteremteni. S tudom azt is, hogy ezekben a mai szűkös időkben a családi semlegesség ellenzékbe jutott s ha akad valami pénz, annak már előre helye van, nem ezer, hanem kétezer.

Gondosan és vékonyan siriti a cigarettát.

— S hát ti hogy vagytok? — kérdem.

— Egészségünk van — mondja.

— S baj?

Egyszerre kibuggyan Gáspárból a kacagás, de nem vidáman, hanem kurtán és puffanásszerűen, mintha valami fekélyt szúrtam volna ki. Láthatólag azonban nem tartja illendőnek, hogy most bajokat soroljon elé. Inkább az új csúrt említi meg, amelyet a tavaly ősszel húzatott, s amit én nem látam még. Jól esik neki, hogy ez legalább megvan, ha nincs is egészen befejezve. De a rejtett célja ennek a beszédnek mégis inkább a jelentés és a köszönet: íme, ez ette meg a pénzt és nem is volt elég!

— Hát a gyermekek? — kérdem.

— A két leányka erős és eleven — mondja. — Mennek felazon.

Melegség önt el, hogy annyi távollét után is egészen itthoninak becsül engemet Gáspár, mert különben nem azt mondaná a leánykákról, hogy mennek felazon, hanem egyszerűen azt mondaná, hogy nőnek. De ha már szerinte is megkülönböztetés nélkül állok ebben a legbelső körben, nemcsak jogom van hozzá, hanem egyenesen kötelességem is, hogy necsak a beszéd elejét tekintsem, hanem a hátát is észrevegyem. Megkérdem tehát:

— Mért mondád, hogy két leányka, hiszen én azt tudom?!

— Igende itt a harmadik — feleli Gáspár.

— Leányka?

— Attól félek.

Igy tudom meg, hogy már egy hete várják az új gyermeket. S egész úton nem szólott róla, s most is csak másféle beszéd háta mögött bukkan-
tam rája. De legkülönösebbnek mégis azt találom, hogy amióta megjöttünk, feleségének állapota felől egy szóval sem kérdezte anyámat. Amikor ezt megemlíttem neki, a legnagyobb nyugalommal azt válaszolja, hogy neki bizonyosan kérdés nélkül is megmondják, ha történik valami.

Annyira bizonyos ez, hogy kételkedés helyett nevetünk mind a ketten rajta; s meg is hosszabbíthatjuk bátran ezt a jókedvünket, mert Ágnes olyan vacsora mellé ültet, ami nemcsak a legjobb, hanem ritka is így tavasszal s falun. Illatos tavalyi kolbász serceg a kék lábasban, mellette ecetes uborka, ami kemény és olyan zöld, mint a májusi fű. S a végére csiga-rétes sütemény: barnapiros és olyan egyforma mindegyik, mint a mesebeli éhes legény négy kereke.

Tudom, hogy anyám volt ebben a mester s oda is fordulok feléje, hogy szóljak erről valamit, ami neki is jólessék s nekem is. Mint a madarat azonban, mielőtt még szólhatott volna, úgy fogja el anyám a pillantásomat. Gyöngéden és óvatosan próbálgatja, hogy a háztól elszokott nagy férfiút gyermekévé szelídítse ismét. A kórházat emlegeti, melyben nyolc hetet töltöttem kilencéves koromban; s majd a kezdődő és nehezen haladó diákságot fűzi hozzá. Azokban az időkben is ilyen csiga-réteseket sütött nekem, mert a világi élvezet tetejét abban láttam és izleltem én.

— Emlékszel-e? — kérdi.

— De jól! — mondom.

Csak hárman ülünk az asztal mellett, mert Ágnes szolgálatba helyezte magát. Éppen a bort és a poharakat rakja az asztalra. Mint valami szertartás előtt, s tarka asztalkendővel megtörölgetem a kezemet s úgy nyúlok az üveg után, hogy töltsék. Áhítatból és örömből való most bennem az érzés. S mint nagy pillanatokban, amikor rejtelmes dolgok egyszerre tudatossá válnak, úgy tudom ebben a percben is, hogy az áhítatot nemzetségünk ősi vallásából veszem, a katolikusból. Mélyről és bőségesen, mintha óriási tojásnak vennék a sárgájából. De hozzá az örömet e fajtának még ősi emléke keveri, a vérnek és idegeknek titkos járatain keresztül, valahonnét keleti pusztaírókról, melyeknek tüzei átsütnek ezer éven, és vadjai átbögnék a civilizáció vasbeton falán.

Úgy emelem a poharamat, mint pihenő harcos a tulipánt.

— Erőt, egészséget! — mondom.

Gáspár is utána nyúl; anyám pedig megtörli a száját, maga elé emeli poharát és szokása szerint elköszönti a bort.

— Az Istennek legyen hála — mondja —, hogy még egyszer hazajöttél, édes fiam! Minden este imádkoztam érted, hogy az Úr tartson meg egészségben s vezessen a jó úton csak előre. S hajnali harangszókor is legtöbbször nem csináltam egyebet, mert nehéz sorsból vergődöttél te is; én pedig immár megvénültem benne s te vagy az én egyedüli menedémem, édes jó fiam...

Nem bírja már tovább: visszaereszti a poharat az asztalra s felszakadnak a könnyei, előntvén kicsi barna arcát. Én is küszködöm magammal, de amikor érzem, hogy már-már veszttem el a csatát, különös indulatosság vesz erőt rajtam s csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudom megállani, hogy nyersen ki ne fakadjak. Szégyenben, méregben és meghatottságban vergődöm. Elmém és vérem küszködik egymással. Eszem fehéren tartja az uralmat, mint valami angyal; de a vérem feszíti edényét és gyilkos méreg gyanánt szeretné előnteni mindazokat, akiknek részük volt abban, hogy fajtám osztályba és nyomorúságba vettetett.

Az angyal mosolyog és inti a vért, hogy várjon alkalmas időre.

Így fordulok derűbe hirtelen.

— No Ágnes — mondom —, vidd vissza hamar a bort a korcsmába!

Anyám rámtekint, hogy mit beszélék.

— S mondd meg nekik — folytatam anyámra hunyorgatva —, hogy most nem tudunk inni, mert sírni akarunk.

Egyszerre feloldódik minden s édesanyám is nevetve veszi kézbe ismét a poharat. Vidáman koccanunk borunkkal össze s ivás után egyszerre állapítjuk meg mind a négyen, hogy ilyen az anya; ha bánata van, akkor is sír; s ha öröme van, akkor is igen.

Bizony, gondolom magamban, már maholnap hetven esztendő anyám s egyszer nem fog sírni, sem örvendeni, hanem béköltözik örökre lelkünk hajlékába, ahol apánk is fekszik már tizenegy esztendeje, félrecsapott fekete kalapban.

— Tölts, Gáspár!

Szivarra gyújtok, hátraereszkedem a széken és puha szemekkel anyámat nézem. Fekete kendő van a fején, olyan egyszerűen és természetesen kötve, hogy csak szántsándékkal lehet észrevenni rajta. Ami haja kilátszik a kendő alól, barna még az emberi tél hava nélkül és vékonyszálú, selymes. Feje, mint egy húsvéti tojás, amire valami vidám, keleti ember rárajzolt mindent, ami kell egy emberi arcra. De már régen, mert beléevődött mélyen a rajz és nemes barnára szívódott a festék, csak az őszi levelek tompa pírja lengi körül. Két arcáján, a középen, kiütnek a mértani szabály alól a csontok. Barna szeme most is gyermeki elevenességgel ül, egy kicsit bent, a tatármeteszésű rájában. Melegség, vidám csillanás van leginkább ezekben a szemekben. És valami mozdulatlan, szomorkás felhő az egén, de már nem is az övé ez a szomorú derengés: nem tulajdon, hanem a fajta közös emléke, melyet ő is magával hozott, hordoz és átad.

Kicsi asszony: olyan gyöngéd, hogy törhetetlen.

Harcos tatároknál vagy száguldó mongoloknál lehetnek ilyen kicsi és bajokat átvészélő asszonyok. Sátrakban ültek, vagy vándorló szekerek ölében. Végtelen pusztákon, vagy elrejlő erdőkben mindig főztek valamiből: s tudta-e sokszor a férfi, hogy miből? Fiaikat szültek, nagy és vad legényeket neveltek azokból a kicsi asszonyok és sohasem tudták, hogy melyik harcból melyik jön vissza. Szolgáltak és vártak. Nappal babonákból jövendöltek s éjjel zajokat gyűjtöttek, mint tarka gyöngyöket.

Olyan eleven bennem ez a messzi világ, hogy rejtekéből, mint vigyázatlan pillanatban a madár, úgy röppen ki a kérdés:

— Emlékszik-e?

— Mire, fiam? — feleli anyám.

Csak akkor veszem magamat észre és sietve kutatok értelmes szavak után, nehogy kátyúban lássanak engem.

— Hogy sohasem szerettem dolgozni — mondom.

— Apád nem kérdezte — emlékszik anyám.

Ahogy egy falevélről az egész erdő jut eszébe az embernek, az édesanyám szava is úgy hozza emlékembe az egész gyermeki világot. Apám volt ebben a világban a hatalmas császár, kinek zord uralmát viselnünk kellett. S viseltem én is, néha zúgolódás nélkül, de nagyon sokszor feszülő lázadással. Egyfolytában tizenkétéves koromig s még azután is a nyári szünidőkben s ünnepi vakációk idején. Akkor még nem láttam meg, de ma világosan látom a magyarázatot, ami keserűen és örökös feszülésben ott élt a zord uralom mélyén. Ő sem szerette, szenvedő és balsorsú apám, ezt a nehéz és láncos munkát. Űr szeretett volna lenni, a szónak keleti értelmében, mert

testi pompájában és lelkileg egyaránt arra született. S ennek a vágyának a talpa alatt, mint forraló öröktűz, ott égett szellemi ereje, mely nem tudott soha párologni, csak kicsapott ivások idején, vérben és nótában. De aztán újra visszahúzódott ketrecébe és egész héten félemlített minket, mint az oroszlán.

Neki nehezebb volt, mint nekünk.

S reám is ez a sors várt pontosan. De aztán, mint a mesében, megjelent az én utamon is egy öreg táltos, papi ruhában és nagypréposti kereszttel, s kivezetett apám sorsának tikkasztó földjéről. Pedig már egyben-másban belé is léptem a zord uralomnak jogában, mert ahogy én szolgáltam apám akarata szerint, idővel úgy kezdtem szolgáltani szegény öcsémet.

— Ügy-e, Gáspár? — kérdem.

— Biza — mondja Gáspár —, volt úgy, hogy én dolgoztam s maga csak nézte.

Most utólag sajnálom csak basáskodásomat igazán s úgy nézek öcsémre, hogy abból kivehesse: hát bocsáss meg nekem, Gáspár. Odáig azonban még most sem tudok emelkedni, hogy szóval is megmondjam ezt neki. Inkább egy bőrszivarat veszek elé, levágom gondosan a végét és feléje nyújtom:

— Gyújts rá!

Gáspár féloldalról nézi a bőrszivarat s aprókat nevet rá, mintha medvebocsot mutatnék neki.

— No, vedd el! — mondom —, mert szivarban nem tűröm az ellenkezést.

Úgy látszik: mint egy riadóra, az emlékei sorakoznak fel abból az időből, amikor velem dolgozott. Mert elveszi a bőrszivarat és engedelmesen rágyújt. Még a borzas megjegyzéseket is vállalja, amiket anyám és Ágnes eregetnek feléje, a nagy szivar miatt.

Így fürdünk a megbékélésnek és az érzelemnek meleg fürdőjében, miközben a Gáspár felesége talán már vajúdik is otthon. Mondom is Gáspárnak, hogy nem kéne-e érdeklődéssel tartani, mire anyám rögtön felkerekedik az asztal mellől és indulást javasol. Ha valaki, ő igazán tudja, hogy az asszonyi testtel a lélek és a föld együtt vajúdik ilyenkor, hiszen tizenegy gyermeket hozott a világra. Ki az, aki marasztalni tudná és merné tehát?

Én nem.

Nyugodalmassal jó éjszakát kívánunk egymásnak: ők ketten a kapun keresztül belésiklanak a sötétségbe, mint a tengerbe két ezüst hal; nekem pedig megveti Ágnes az ágyat.

Magos itt falun az ágy, mintha intene arra, hogy ég és föld között van az alvó: a földi élethez sem közelebb, mint a szabad lélek birodalmához. Másként is fekszik belé az ember: fölfelé megy érzéseivel együtt és egyvonalba kerül a csillaggal, amely a messzi hegyek fölött kinyíltott a takarodó égen és kövéren béésik az ablakon.

A másik szobában Ágnes is eloltja a lámpát és a mély falusi sötétben puhán, észrevétlenül ring a magos, játékszerű ház. Ringanak mind a többiek is, végig a völgyben, a szőke Nyikó két partján. S mint a bölcsőrengető óriás, ha elszenderült már a gyermek, elalszik a nagy hegy is a falu felett.

Természeti és emberi veszéllyel szemben egyaránt Isten gondjában vagyunk; s reggel úgy dugjuk ki ebből a fejünket, mint egy csoda-zsákból, amely meleg és puha belül, s kívül harmatos.

Mintha madarat hallanék, dallamosan valmi gyermek mondikál a külső szobában. Nem tudom, melyik lehet a sok rokon gyermek közül, de csakugyan olyan madaras a hangja, hogy felülök az ágyban s úgy figyelem. Csak közben veszem észre, hogy fent van jól a nap s hogy nekibuzdulva oszlatja a tegnapi párát. Minden reményem megvan tehát, hogy kigyógyul az idő: a nap süt és a gyermek üdén mondikál. Nem fér bennem a kedv s kikiáltok Ágnesnek: hogy egy percre jöjjön bé.

— Ki csicsereg odaki? — kérdem.

— A Gáspár leánykája — mondja.

— Melyik?

— A középső.

Ejnye, gondolom magamban, hát ez miféle beszéd! Hiszen kettőből csak nagyobbik van és kisebbik, de középső semmiképpen sincs. Már pedig Gáspárnak két leánykája van az egészben, a tegnap este is annyit mondott.

Sűrűn pislogtatva kérdezem meg ismét:

— A középső, te Ágnes?

— Az a! — mondja.

— Hiszen neki csak kettő van!

Ágnes nevet, majd így szól:

— De ma reggel háromra szaporodott.

Én is nevethetnék, de inkább meglepetten a szobát nézem, amelyben sugaras a fény. Mintha fenn is akadnék egyik fénysugáron, egy darabig nem tudok szólani semmit. Csüngök, mint egy nagy denevér a hirtelen fényben. Aztán szánakozni kezdek, egyszerre kettőn. Vagyis magamon, aki nem értettem el a célzatát az itthoni székely beszédnek; s egyben Gáspáron is, hogy fiú helyett leánykát jövendölt a világra.

— Most már így van — mondom végre.

Ágnes nem tudja, s nem tudja a családban sem senki, hogy ezekben a percekben mily csalódott vagyok. Már harmadszor vagyok az. Mert amióta Gáspár öcsém feleséget vett, sokat dédelgettem magamban azt a vágyat, hogy szülessék egy fiú. Igen, már sietve kéne egy alkalmas legényke ebbe a régi családba, melynek sorsa és törekvése mindig az volt, hogy kiküldjön egy-egy tanult fiat a nemzetbe. S mindig úgy, hogy az új felváltsa a megelőzőt, ebben a szolgálatban. Az időnek e nehéz szakában, amikor szétrázva él a magyar, a Gondviselés éppen reám osztotta a szolgálatot. De hol van, aki utánam következék? Egyre nő és egyre jobban sürget ez a kérdés. Türelmetlen vagyok, mert látni szeretném a láncnak utánam következő szemét, hogy a mélység nyirkából és a szegénység rozsdájából kitakarítsam.

Ahogy engem is kitakarított onnét, aki tudományban és örökösben előttem járt!

— De most már így van... — ismétlem magamban.

S mint aki titkos, nagy gondjában játékhoz folyamodik, az én ködbeborult lelkem is úgy próbál kivergődni.

— Küldd bé a leánykát, Ágnes! — mondom.

Hozza is már, kézenfogva vezeti a háromesztendős leánykát. Mint a hamvas nagy gyümölcs, olyan friss és üde a gyermek. Az izgalom megszínesíti arcája közepét, úgy lépeget felém. Huncut barna szemével aprókat néz rajtam, majd a sűrű, apró pillantásokból egyetlen nagy lesz. Csodálkozás van ebben az egyetlen nagyban s egyre táguló öröm, hogy ő kit lát! Csak hírből ismer; s a pogácsa után, mit az apjától küldtem az este. Egyesztendős

volt, amikor én utoljára itthon jártam: akkor betegen, egészen a halál tor-kában feküdt, ki sem tudta nyitni a szemét. Ott ültem a bölcsője mellett, mély töprengésben, hogy miképpen vihetnök Udvarhelyre és melyik orvos-hoz. Aztán sikerült visszabillenteni valahogy az életbe; s lám, micsoda szép, kipattanó leányka lett belőle!

— Felvegyelek-e ide az ágyba? — kérdem tőle.

Nem szól, csak a köntösét babrálja. Akkor sem vakkan, amikor Ágnes dicséretekkel s majd szelid fenyegetésekkel ösztökéli. Pedig micsoda tudós, jómondó leányka: hallok róla a hírt. S olyanokat talál ki, hogy az ember ámulva nevet rajta. Csak a múlt héten is, amikor anyám gyengélkedett egy kicsit s ágyban feküdt, körülnézett a szobában s így szólt: „Úgy-e, nanyó: ha maga meghal, akkor ez a sok mindenféle a miénk lesz?!” Édesanyám megnyugtatta, hogy bizonyosan az övék lesz, majd maga mellé eresztette a gyermeket az ágyba. Kicsi idő múlva azt találta mondani anyám, hogy fá-zik, mire a gyermek így vigasztalta: „Ne búsuljon, mert ha én nagy leszek, akkor tíz paplant is szolgállok magának.”

— Az még messze van, fiam! — mondta anyám.

— Addig csombolyodjék belé valamibe! — felelte a leányka.

Most ahogy itt áll, azzal sem törődik, hogy nevetünk a mondásain. Elé-vétetem Ágnessel a cukrot, amit a városból hoztam, s gondolom magamban: no várj, mert én most megvesztegetlek, mint többek között egy görögöt. Amikor telitöltöm cukorral a markát, egy kicsi ideig fontolgtatva nézi a csamigát, majd felhág a padra, ott egy szemet a szájába vesz és magának-
való nyugalommal lógatja a lábát.

Ágnes nevet egyet rajta, majd kimegy a másik szobába. Én is leszállok az ágyból s úgy teszek, mintha nem is törődném véle. Előszedem a szerszá-mokat, amik a borotválkozáshoz kellenek; s majd amikor békentem az ar-comat, hirtelen feléje fordulok és azt mondom:

— Itt van a fehér ördög!

Ez már nagyon tetszik neki, mert megbuggyanva kacagja el magát, s végre meg is szólal:

— Maga nem az... — mondja.

— Hát?

— Eppen Áron bácsi.

— S azt te honnét tudod?

— Nekem pogácsát hozott — feleli.

Egy kicsi időre abbahagyom a beszélgetést; s miközben tovább végzem a dolgomat, elgondolom magamban, hogy mennyi mindent hallhatott ez a gyermek rólam, s mégis a pogácsa ragasztott meg az emlékezetében. Ilyen az emberi természet: az önző és a legrövidebb utat választja arra, hogy összekapcsolja magát valaki mással. Gyermeknél és felnőtteknél egyaránt így van. Mindenki pogácsa-párti s ebben a nagy nekilődülésben, ami az élet, csak a költőnek és a szerelmes legénynek jut eszébe, hogy valamiképpen fel is öltöztesse a meztelen igazságot.

De minden vélekedésnél többet ér most az a ritka szerencse, hogy olyan emberrel tölthetem az időmet, aki őszintén meg is mondja, amit gondol. Jó lesz tehát, ha megkérdem még egyetmást tőle.

— Kit szeretsz a legjobban? — fordulok feléje.

— Magát! — mondja gondolkozás nélkül.

Felemelem a mutató ujjomat és enyhén megmozgatom előtte.

— Vigyázz, mert megmondom anyádnak s apádnak, hogy engem szeretsz a legjobban!

Hányivetí mozdulatot tesz a gyermek és így szól:

— Én nem bánom, ha meg is mondja, mert ők úgylis tudják, hogy őket is a legjobban szeretem.

Hamarjában eszembe se jut, hogy mit szólhatnék erre. Csak elnézem ezt a háromesztendős leánykát, akiben már kiforrott teljesen minden, ami benne van a felnőttekben: az okosság, az önzés és az óvatosság.

— Hát téged erre ki tanított? — kérdem.

— Én nem járok még iskolába — mondja.

Gondolom, egy másik próbát is teszek véle, ami nem az emberek közötti jártasságát leplezi le, hanem a tudományát a természeti világ felől. Odamegyek hát melléje, az ablak felé fordítom őt és így az ablakon keresztül mutatom neki a napot.

— Az mi? — kérdem.

— Hát a nap! — mondja.

— S hát azt honnét tudod?

— Azt mindenki tudja.

Gondolom, most egy nehéz és hirtelen kérdést teszek fel, lám a nagy szorultságban mit tud felelni.

— S hát a hold mi, azt tudod-e? — kérdem.

— Az is éppen a nap, de nem ilyenkor, hanem éjjel — mondja.

Hamar felkapom az ölembe és áteszem a másik szobába, nehogy ő kezdjen kérdegetni engem. Mert hamar meg tudna fogni, úgy látom. Bé is húzom utána az ajtót, de még tovább sem tudok lépni, amikor hallom, ahogy nagy hangon dicsekszik Ágnes előtt:

— Ágnes nénöm, Áron bácsi mindent kitudakolt!

Egy percre megállok és fülemben tartom a gyermek szavait, aztán dolgom után látok. Valósággal elengedem magam, hogy a történetek után könnyedén és vidáman lebegjek a létben, gondolatok és figyelem nélkül. De úgy jártam, mint aki virágos fűben mezei kaszálókon megy keresztül s közben ráragad valami, talán bojtorján vagy a hálója nem is egy póknak. Milyen egyszerű volna vidáman tovább menni és nem törődni a virágos fű titkaival és a pók fonalaival, de különösen az utolsó esztendőkből, lassan és egyre jobban, kényes és érzékeny lettem. Túlságosan kutatóvá tett ez a kisebbségi sors, csupa felelősséggel terhelve meg minden kimondott szavamat, nemzeti érdek képében jelenik meg az egyéni fájdalom és öröm; s főképpen sűrű és igényes lett a rosta, amelyen áthullanak a gondolatok. Szenvedélyesen kutatom az összefüggéseket, mindent meg akarok magyarázni magamnak, hogy tévedés nélkül egységbe fűzhessem ennek a társtalan népnek életét s úgy keressem számára az utat, ami előre vezethet.

Lám, itt van ez a gyermek, aki hároméves létére már úgy lát jóformán mindent, ahogy a felnőtt. Nem téved sem az öröm, sem a fájdalom mellékútjaira, hanem az egészség és az élet folytatásának törvényét követi. Amikor látja nagyanyját betegen feküdni, nem az elvesztés fájdalma tör fel belőle, hanem ártatlan szeme a javakat számolja össze, hogy majd a megszűnt életet nagyobb zökkenő nélkül folytathassa. De ugyanakkor vallomást tesz az örökös együvértartozásról, melyben az öreg bizvást visszkapja mindazt a jót, melyet gyámoltalanokkal valaha cselekedett.

Mint egy balladának, olyan szigorú a formája ennek az életnek. De emberi számítás szerint legalább biztos, megtartó és erős.

Igen, gondolom magamban, erről is könyvet kéne írni, sőt erről kéne igazán: a népi életformának ezeréves lelki és testi szerkezetéről, melyet nem politikusok ácsoltak össze valamelyik társadalmi osztály védelmére, hanem névtelen emberi mű, mint a nyelv. Nem kezdetet lát a születésben és nem véget a halálban, hanem csak személyi változást mind a kettőben. S nemcsak az embernek emberhez való kapcsolatát szabályozza, hanem a szövetséget is, melyet a természettel és az Istennel mindnyájunknak meg kell kötünk. Valóban olyan életforma ez, melyben a közösség az első és legfőbb személy s lelkében változatlan, csupán az atyák és a fiak cserélik egymást.

Bizony, meg kéne írni ennek a formának testi és lelki szerkezetét, hogy a nemzet, mely országokban és osztályokban él, eszmélkedjék rajta és foganjon vágyat arra, hogy szellemben és lélemben egyetlen személy legyen.

Hirtelen elhalnak bensőmben a szavak s csak ebben a csendben érzem igazán, hogy mint a harkály kopogtatásai, olyan kemények voltak. A harkály azonban, megvizsgálván a fát, észrevétlenül elrepült. Nyugalom árad széjjel a nyomában és a fa belseje egészségnek örvend. A vidámság, mit a gyermek édes szavaival okozhatott volna, csak most érkezett meg ajándékba hozzám. Gondolom, kimegyek hát a másik szobába, hadd lássam még a rügyet, melyről eszembe jutott az egész természet. De a leányka már eltűnt, mezítláb és gyümölcs-arcával valahol a tavaszi úton messze jár.

Egyedül ülök az asztal mellett, pedig beszélgetésre most volna kedvem. Ágnes azonban künn foglalatoskodik a sütőben, éppen most veti bé a kenyereket a kemencébe. Amikor kimegyek hozzá, egy idő múlva, beszéd dolgában sok hasznát akkor sem veszem neki. Rossz kedvvel készíti az ételkészítéscsomagot, hogy valami szekerestől délután az urának küldje, a szederjesi erdőbe. Mert itthonról kell élelmezni az ilyen favágó munkásokat, akik négy vagy ötheti munka után sem hoznak annyi pénzt haza, hogy valamit indítani lehetne azzal. Sokszor nem is hoznak semmit.

— Hát az hogy lehet? — kérdem.

— Az úgy lehet — mondja Ágnes —, hogy a szekeresek hitelben elvisszik a szentet s amikor eladják, a fizetésről hallgatnak. S ha az ember kéri tőlük, akkor még ők puffadnak.

Azzal csillapítom Ágnest, hogy mindenkinek nehéz manapság az élet: nemcsak itt, hanem a városon is. Ott még szigorúbb a szegénység, ha van, mert mindent csak pénzzel lehet venni; itt ellenben, faluhelyen, mégis élékerül valahogy, ami a legszükségesebb. S hát az úriemberek, a tanult tisztviselők: azok is ezrével kerültek ki a hivatalokból, ha magyarok voltak...

— Érték jót is, legalább — mondja Ágnes.

Látom, semmiképpen nem engedi, hogy derűsebb útra vigyem. De mivel feltettem magamban, hogy itt ma mindenkinek vidámságot kell éreznie, egykönnyen én sem hagyom magamat. Egy hír jut eszembe, amit nemrég olvastam az újságban, s már mondom is Ágnesnek:

— Hadd el, egy szót se szóljunk, amíg úgy nem járunk, mint egy Zsíros nevű kereskedő.

— Hát az hogy járt? — kérdi.

— Úgy járt, hogy az üzletével megbukott s a nagy nyomorúságban felakasztotta magát. Reggel. S délben sürgőnye jött, hogy megnyerte sorsjegyével a milliót.

Jól választottam, mert Ágnes kacagja erősen a boldogtalan kereskedőt. Jobban is, mint ahogy kéne; törölgeti belé a könnyeit. Várok egy ideig, majd megkérdem tőle, hogy mit nevet éppen olyan erősen.

— Hát hogyne!... Hiszen a másvilágon mérgiben ismét megütte a guta!... Így mulatunk, ha másként nem lehet.

S amíg tart még a jókedv, hátamra kapom a kabátomat és kézbeveszem a botot is, ami két esztendeje várakozik már reám, az ajtó mögött a sarokban.

— Maga hova indul? — kérdi Ágnes.

Szokásom szerint csak annyit mordok, hogy megjáróm magamat. Nem magyarázom, hogy mi az nekem: kimenni lassan a kerten, megnézni a fákat, kutatni az ibolyákat; aztán a falu fölé érni, honnét látszik végig a völgy, látszanak az ölelő hegyek és az erdők, melyekben olyan jártas és ott-honos voltam legénykoromban. Nem is értené meg bizonyosan, mint ahogy én sem értettem volna meg, amíg itthoni lakos voltam.

De most!

Igen, vannak dolgok, miket nem lehet magyarázni: gondolom magamban, ahogy átlépek a kertnek kapuján. Ilyen az is, amikor évekig küszködik valaki, hogy könyvekben megteremtsen egy világot. De ahogy akarná és ahogy szeretné, úgy sohasem sikerül. S akkor eljön egy tájra és beszél emberekkel; nézi a házakat, a föld hajlatait és a fény bujkálását azok felett; orrában érzi illatát a földnek, minek sarát a kezén és a lábán hordozta valamikor, s porát az arcán: igen, eljön erre a tájra és akkor betelve látja, hogy amit nem tudott megteremteni, itt van az isteni mű!

Érzem, hogy legyőztem.

Csak a választás szabadsága maradt meg: lázadó legyek-e, vagy megadom magamat? Valami titkos alaktól várom a felszólítást, vagy azt képelem, hogy a pezdülő föld alatt, esetleg fent a levegőben megszólal egy hang és felteszi nekem a kérdést. Különös képzelődés, minek szeretném megtalálni az okát. Először arra gondolok, hogy értelmem és öntudatom bizonyára szétfolyt e hazai világban, mint vízben az olaj; vagy elolvadt benne, mint pohárban az orvosság. De ez nem lehet igaz, mert látom a cseresznyefákon rengeteg számban a zöld gombokat, emlékszem erre a szarkafészekre a nagy diófán, meg tudom ítélni szakszerűen a földet s általában egyetlen szilárd és tömör középpont vagyok, gondolkozó és ítélő egyén, ebben a természeti világban. De hát mi lehet akkor különös képzelődésemnek az oka? Vajjon nem a szellem libeg-e itt valahol, kit a Jégtörő Mátyásban, viselt dolgaival együtt, megírtam és elárultam az értetlen, rosszindulatú embereknek! Ez egy cseppet sem lehetetlen, hiszen látom innét a házat, ahol a szellem egy teljes esztendőt szolgált, ahol viaskodott, világot javított és csodálatos dolgokat művelt. Ott van a ház: cseresep teteje a piros színből már az aludt vér színébe fordult, ajtói és ablakredőnyei beszegezve állanak, udvarát lakatlanság borzítja és a kerítései düledeznek. Úgy tetszik, elátkozta e rossz világ az én láthatatlan prófétámnak a lakóhelyét: s ezt megtudván valahogy, talán hazajött a szellem is velem egyidőben, hogy kitisztítsa bölcsőjét. S most valahol itt kerülget engem, mint gyalró krónikását; s szokott jóságával segíteni akar nekem, nehogy rosszul feleljek az örök és egyetlen főnöknek, ki kettőnket és e tájat egyformán alkotott.

De nem szól.

Csak egy-egy madár repül az ingatag csendben s alattam a föld feszül, mintha belül készülné valami. Talán nem fog robbanni, bár egyre jobban

feszül s valami pezsdületet is hallok már a mélyből. Jobb lesz, ha gyermeki módon futásnak eredek és egyiramban ott termek a tetőn, honnét meglát-hatom ismét az egész művet együtt, tavaszi fényben.

Mint a szárny, úgy lebeg két vállamon a kabát.

S már itt állok a tetőn.

Aztán megfordulok lassan s ahogy a szemem végigsimítja hosszan a völgyben a falut, abban a pillanatban nagy zendüléssel megszólal a déli harang. Ahogy gyermekkoromban tanítottak, gondolkozás nélkül levezem a kalapomat s kérdés nélkül mondom:

— Megadom magam.

S úgy érzem: másképpen nem is cselekedhetném, mert erről a tetőről már csak a megalázkodáson keresztül vihet fölfelé az út.

CSIKÓS ANDRÁS GRAFIKÁJA